Jongere bouwkunst en stedebouw

1800-1945

Monu
Proj

COLOFON

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland
Koningskade 1
2596 AA 's-Gravenhage
telefoon 070 - 3116611

Samenstellers
drs M. Höfkens
M. van Ingen
drs S.R. Jonkergouw
drs M.H.J. Koenders
drs A.F.J. Niemeijer
drs L.A. Nizet
ir Th.A.J. Schiere
drs E.B. de Snoo - van de Garde
ing. M. Spooren
ir M. Verwey

Begeleidingscommissie
D. Brouwer de Koning
drs Th.M. Elsing
W. de Jong
ir D.J. van der Veen
ir J.G. Wegner

Vormgeving
Facilitaire Dienst, Bureau Vormgeving

Druk
Facilitaire Dienst, Bureau Reproductie

's-Gravenhage, november 1991

HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK EN STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

INVENTARISATIE

HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

april 1991
M. Höfkens

INHOUDSOPGAVE

1. **INLEIDING**

2. **FYSISCHE GESTELDHEID**
   2.1. Bodemgesteldheid
   2.2. Afwatering

3. **LANDSCHAPSSTRUCTUUR EN GRONDGEBRUIK**
   3.1. Ontginning en agrarisch grondgebruik
   3.2. Visuele karakteristiek

4. **INFRASTRUCTUUR**
   4.1. Landwegen
   4.2. Wateren
   4.3. Dijken en kaden
   4.4. Nutsvoorzieningen

5. **NEDERZETTINGEN**
   5.1. Algemeen
   5.2. Kernen
      5.2.1. Streefkerk
      5.2.2. Groot-Ammers
      5.2.3. Graafland
      5.2.4. Gelkenes
      5.2.5. Nieuwpoort
      5.2.6. Langerak
   5.3. Verspreide bebouwing

LITERATUURLIJST

GEBRUIKTE KAARTEN

BIJLAGEN

1. INLEIDING

De gemeente Liesveld ligt in het noorden van de Alblasserwaard en maakt deel uit van de regio het Zuidhollands Waarden gebied. De omliggende gemeenten zijn: (N.O.Z.W.) Nederlek, Bergambacht, Schoonhoven, Lopik (provincie Utrecht), Zederik, Giessenlanden, Graafstroom en Nieuw-Lekkerland. Liesveld is ontstaan in 1986 door samenvoeging van de gemeenten Groot-Ammers, Langerak, Nieuwpoort en Streefkerk.

De grenzen van de gemeente zijn landschappelijk van aard. In het noorden loopt de grens door de rivier de Lek, in het zuiden door de Grote- of Achterwaterschap en in het westen en oosten loopt de grens gelijk met de zijkaden van de polders Streefkerk en Langerak.

Op 1 januari 1990 had Liesveld 9.151 inwoners op een totale oppervlakte van 44,32 km². Het aantal inwoners per km² landoppervlakte bedroeg 225. Liesveld bestaat uit de buurtschappen Gelkenes en Graafland, de dorpen Groot-Ammers, Langerak en Streefkerk en de stad Nieuwpoort.

2. FYSISCHE GESTELDHEID

2.1. Bodemgesteldheid

Voor de vorming van de bodem in het gebied is de laatste ijstijd, het Weichselien van groot belang geweest. Tijdens het Weichselien werd het rivierwater van Rijn en Maas afgevoerd door een groot aantal geulen dat zich herhaaldelijk splitste en weer samenvloeiden. Deze vlechtende rivieren kenmerkten zich door een onregelmatige waterafvoer en een hoge aanvoer van zand en grind. Na het einde van de ijstijd veranderde de vlechtende rivier zich in een meanderende rivier. De loop van deze rivier had de neiging tot verschuiven door erosie van de buitenbochten en sedimentatie van de binnenbochten. In deze tijd ontstonden brede riviervlakten met meerdere geulsystemen en weinig vegetatie. Op sommige plaatsen ontstonden vaak hoog opgestoven rivierduinen. Groot-Ammers ontstond op zo'n duin.

Tijdens het Holoceen ontstond het dikke veenpakket in de bodem, als gevolg van de afsluiting van de Hollandse kust door schorwallen. Het veenpakket bestond uit bosveen. In het begin van onze jaartelling zorgde een stijgende zeespiegel voor klei-afzettingen op het veen. In het westen van de gemeente betrof het afzettingen van jonge zeeklei. Ten oosten van de polder Streefkerk betrof het afzettingen van rivierklei.

Door de bedijking van het gebied in de dertiende eeuw werd de nog steeds verdergaande afzetting van klei gestopt. In het terrein treedt een flauwe helling op van zuid naar noord, veroorzaakt door de dikkere kleilaag aan de rand van de Alblasserwaard, waardoor op deze plaatsen minder inklinking van de bodem is opgetreden. Het niveau van de polders kan hierdoor van noord naar oost circa 0,2 tot 0,5 meter verschillen.Het niveau van de polders Streefkerk en Liesveld ligt gemiddeld op circa 1,2 meter -NAP en dat van de polder Langerak op een niveau van circa 1 meter -NAP. De buitengronden langs de Lek liggen op circa 1 meter +NAP.

2.2. Afwatering

Aanvankelijk vond de afwatering van het gebied plaats via de Alblas en de Giessen. Uit het stroomgebied van de Alblas ontwikkelde zich de Nederwaard en uit dat van de Giessen, de Overwaard.

In de dertiende eeuw werd het gebied bedijkt. Om de meer oostwaarts van de Alblas, in de Nederwaard, gelegen streek beter te ontwateren werd in de tweede helft van de dertiende eeuw de Graafstroom gegraven, lopende vanaf Hofwegen tot Vuilendam. In de Overwaard werd in 1264 vanaf de Goudriaan een verbinding naar de Graafstroom gegraven. De polders Oud- en Nieuw Goudriaan werden door middel van de Smoutjesvliet met de Giessen verbonden.

De Alblas waterde, door middel van een sluis bij Alblasserdam, uit op de Noord. De Giessen waterde bij Giessendam uit op de Merwede. Door de ontwatering vond een sterke inklinking van de bodem plaats, terwijl ook de waterstand in de rivieren steeg. Hierdoor werd de uitwatering op de Noord en de Merwede sterk bemoeilijkt. Dit maakte het graven

van extra watergangen in de tweede helft van de veertiende eeuw noodzakelijk, die de uitwatering naar de Lek verlegden. Zo ontstonden in of ten behoeve van de Overwaard (de Peursumse Vliet), de Kromme Elleboog, de Ottolandse Vliet, de Ammersche Boezem, de Dwarsgang en de Grote- of Achterwaterschap. Deze vormden samen met de Noordeloos, de Giessen en de Schelluinse Vliet de lage boezem van de Overwaard.

In de Nederwaard kwam een gegraven verbinding tussen de Alblas en Elshout tot stand; de Nieuwe Waterschap. De Nieuwe Waterschap vormt samen met de Alblas en de Graafstroom de lage boezem van de Nederwaard. De hoge boezems van de Neder- en Overwaard ontstonden bij het punt van uitwatering aan de Kinderdijk en worden slechts door een kade van elkaar gescheiden. In de polders waar de uitwatering tot dan toe op natuurlijke wijze op de lage boezem had plaatsgevonden werd aan het einde van de 15e eeuw op windbemaling overgegaan. Deze windbemaling zorgde samen met de verdergaande inklinking van de bodem voor een te hoge stand van het boezemwater. Hierdoor vonden verschillende overstromingen plaats, waardoor de stichting van een voorgemaal noodzakelijk werd.

In de jaren 1738/1739 kwamen te Kinderdijk voor de Over- en de Nederwaard twee gemalen tot stand ieder bestaande uit acht windschepradmolens.

Deze voorgemalen werden in 1869 versterkt door de stoomgemalen Wisboom (Overwaard), 150 meter ten zuiden van de Lekdijk en Van Haaften (Nederwaard), aan het uiteinde van de Nieuwe Waterschap. Het gemaal Wisboom werd in 1924 omgebouwd tot een elektrisch gemaal, terwijl het gemaal Van Haaften in 1927 werd vervangen door een motorgemaal. Eind van de jaren tachtig werd een elektrisch gemaal geplaatst.

De lozing van de lage boezem van de Nederwaard kan rechtstreeks plaatsvinden op de Lek, maar ook op de hoge boezem. De voorbemaling van de lage boezem van de Overwaard wordt tegenwoordig versterkt door een tweede gemaal. De molens van de voorgemalen zijn niet meer noodzakelijk; alleen in noodgevallen worden ze nog in werking gesteld.

De polders Langerak en Liesveld liggen in de Overwaard. De afwatering van de polder Streefkerk vond van oudsher plaats op de Lek. Vanaf de 15e eeuw vond de afwatering plaats met behulp van windmolens. In de 17e eeuw werd de afwatering op de Lek in westelijke richting verplaatst. Achter het uitwateringspunt in de Lekdijk werden drie molens opgericht die de voorboezem moesten gaan bemalen. In de 18e eeuw werden nog twee molens opgericht voor de bemaling van de toen nieuw aangelegde lage boezem. De tweede molen werd kort daarna weer afgebroken zodat de polderbemaling uiteindelijk plaatsvond met behulp van vier molens. Deze situatie bleef bestaan tot ver in de 20e eeuw.

De polder Kortenbroek die thans deel uitmaakt van de polder Streefkerk was hiervan tot 1916 waterstaatkundig gescheiden. Door de Broekmolen werd de polder op de Achterwaterschap bemalen. Nadat de polder met de polder Streefkerk verenigd was loosden beide polders hun water op de Lek, terwijl er in noodgevallen de mogelijkheid was tot afwatering op de lage boezem van de Overwaard. Tegenwoordig vindt de uitwatering plaats op de lage boezem van de Overwaard met behulp van een elektrogemaal. De vier molens zijn buiten gebruik gesteld. De Broekmolen kan nog voor de bemaling worden gebruikt.

De polder Liesveld bestaande uit de vroegere polders Ammers Graafland, Achterland, Peulwijk en Gelkenes waterde voor de aanleg van de uitwatering van de Overwaard rechtstreeks uit op de Lek door middel van sluisjes in de Lekdijk. Sinds de 2e helft van de 13e eeuw werd de polder met behulp van enkele windschepradmolens bemalen op de Ammerse boezem. Tegenwoordig zijn de molens buiten gebruik gesteld en vindt de bemaling op de Ammerse boezem plaats met behulp van twee elektrogemalen.

De polder Langerak waterde oorspronkelijk af op de Lek via de haven van Nieuwpoort maar al in 1281 werd de afwatering vanwege de hoge waterstanden in de Lek verlegd naar de Smoutjesvliet. Vanaf de 15e eeuw werd de polder bemalen door drie windschepradmolens in het zuidwesten van de polder. Tegenwoordig vindt de bemaling plaats met behulp van een elektrogemaal.

3. LANDSCHAPSSTRUCTUUR EN GRONDGEBRUIK

3.1. Ontginning en agrarisch grondgebruik

Het gebied van de gemeente Liesveld werd na de bedijking van de Alblasserwaard in 1277 ontgonnen. Dit gebeurde vanaf de Lekdijk, met uitzondering van het gebied tussen Groot Ammers en Nieuwpoort, waar de ontginning vanaf de Graaflandsche dijk geschiedde. De verkaveling vond plaats in lange smalle stroken haaks op de dijk. Op een paar honderd meter afstand van de dijk en evenwijdig daarvan lagen tiendwegen. Achter de tiendweg liep vaak nog een wetering. De grond tot de tiendweg werd voor een groot deel gebruikt voor de akkerbouw. De percelen die voor de akkerbouw werden gebruikt waren omgeven door brede sloten en vaak binnen de strookverkaveling in kleinere percelen verdeeld. Op deze percelen werden hennep, aardappelen of beetwortelen geteelt.

Een deel van de percelen was beplant met griendhout. Het hout dat hiervan afkwam werd gebruikt om manden te maken, erfafscheidingen enzovoorts. In de polders was ook een aantal eendenkooien. De overige percelen werden gebruikt voor de veeteelt. Een hieruit voortvloeiende bezigheid was de zuivelbereiding. Rond de eeuwwisseling verdween de hennepteelt als gevolg van de teloorgang van de zeilvaart.

De vrijgekomen gronden werden in gebruik genomen als weidegrond. In de tweede helft van de 20e eeuw werd begonnen met een grootscheepse ruilverkaveling die in 1984 werd voltooid. In de polders leidde dit tot de aanleg van ontsluitingswegen waarlangs nieuwe bedrijven werden gesticht. In de polder Liesveld ligt het Ooievaarsdorp Het Liesveld. Het dorp is bedoeld om de ooievaars een goede broedplaats te geven. In de polder Streefkerk is nog een eendenkooi aanwezig.

3.2. Visuele karakteristiek

Hoofdkenmerk is het patroon van lange, smalle kavels loodrecht op de rivierdijk. In de polders bevindt zich slechts weinig bebouwing. De oudste bebouwing in de kernen ligt veelal aan de dijk. Erbuiten ligt de bebouwing vaak langs stoepen. Dit zijn straten die van de dijk langzaam afdalen tot polderniveau. Langs de dijk staat weinig beplanting. Langs de boerderijen staat een beplanting van opgaand loofhout.

De polder kenmerkt zich door zijn leegheid. Langs de Tiendweg loopt aan beide zijden water. Dicht bij de dijk vallen de brede sloten om de kavels op.

4. INFRASTRUCTUUR

4.1. Landwegen

Door de gemeente Liesveld loopt de provinciale weg N216. Deze loopt van Gelkenes waar de weg via een pontveer verbinding heeft met Schoonhoven naar Gorinchem waar de weg aansluiting geeft op de A27. De weg werd in 1927 opgenomen in het provinciaal wegenplan. Het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog verhinderde de uitvoering van het plan waardoor de weg pas na 1945 gereed kwam.

De Lekdijk is van oudsher binnen de gemeente belangrijk geweest voor de verbinding tussen de kernen onderling. De dijk werd al voor 1867 verhard. Ook de 's-Gravelandse dijk en de Nieuwpoortse weg waren al voor die tijd verhard.

De overige door de polder lopende wegen waren onverhard. Pas in de tweede helft van de 20e eeuw werden deze verhard. De tiendweg in de polder Streefkerk werd slechts gedeeltelijk verhard. De wegen die in het kader van de ruilverkaveling in de 20e eeuw waren aangelegd werden meteen verhard.

Binnen de gemeente was een groot aantal veren over de Lek. Deze veren lagen bij Streefkerk, tussen Streefkerk en Groot-Ammers, Gelkenes, Nieuwkoop en Langerak. Bij Groot-Ammers was een voetveer.

Op de veren tussen Groot-Ammers en Streefkerk en Gelkenes-Schoonhoven na, werden alle veren na 1945 opgeheven.

4.2. Wateren

In de gemeente Liesveld ligt een aantal wateren waarvan het grootste gedeelte voor het bevorderen van de afwatering is gegraven. Dit zijn de Grote- of Achterwaterschap, De Ammerse boezem, De Dwarsgang en De Vliet. Voor ontstaan wordt verwezen naar hoofdstuk 2.2. afwatering.

De noordelijke grens van de gemeente wordt gevormd door de rivier de Lek. Deze rivier vormt de monding van de Rijn. Gedurende eeuwen is op de Lek gevist, waarbij de zalmvisserij zeer belangrijk was. De Lek kent zeer grote peilverschillen. De uiterwaarden langs de rivier moeten dit grote verschil opvangen. Door de bedijking onder andere van de Alblasserwaard raakte de Lek veel van haar boezemwatergebied kwijt, waardoor regelmatig overstromingen plaatsvonden. In de jaren 70 van de vorige eeuw werden daarom oeverwerken uitgevoerd, waarbij onder andere kribben werden aangelegd om de stroomsnelheid in de vaargeul op peil te houden bij lage waterstanden.
Na de Tweede Wereldoorlog werden deze werken voortgezet. De taluds werden verder versterkt. Ook kwam de Lekkanalisatie gereed, onder meer door de aanleg van een stuw bij Hagestein.
Bij Langerak is achter de Lekdijk een wiel aanwezig, ontstaan na een dijkdoorbraak van de Lek in 1820.

4.3. Dijken en kaden

In het noorden van de gemeente Liesveld loopt de Lekdijk. De dijk ontstond rond 1277 toen de Alblasserwaard van een ringdijk werd voorzien. Door de inklinking van de bodem en de daarmee gepaard gaande ontwatering van het gebied en het ontnemen van het boezemgebied aan de rivier steeg het peil van het water in de Lek. Hierdoor was het noodzakelijk de dijk in de loop van de eeuwen te verzwaren en te verhogen. Desondanks traden toch herhaaldelijk overstromingen op.

De Lekdijk diende met uitzondering van het stuk tussen Groot-Ammers en Nieuwpoort als ontginngingsbasis. Daardoor ontstond langs de Lekdijk een lintbebouwing. Door de dijkverhogingen kwamen de huizen die oorspronkelijk aan de dijk waren gelegen deels in het talud van de dijk te liggen. De buitengronden langs de Lek voor Groot-Ammers werden al voor 1850 van een kade voorzien.

Op het moment vinden er herstelwerkzaamheden plaats aan de Lekdijk als gevolg van dijkverzakkingen die halverwege de jaren 80 plaatsvonden, de dijk wordt tevens op Deltahoogte gebracht. Tussen Groot-Ammers en Langerak is de dijk al verhoogd en ligt het niveau tussen de 5 en 6 meter+NAP.De hoogte van de Lekdijk bedraagt tussen Streefkerk en Groot-Ammers tussen de 4,5 en 5 meter+NAP Om de polders te beschermen tegen water uit andere gebieden of uit de watergangen werden kaden aangelegd. Voor de polder Streefkerk is dit de kade van de Groote Waterschap. Voor de polder Liesveld zijn dit de Ammerse kade en de Peulwijkse kade en voor de polder Langerak is dit de Langerakse kade. De Langerakse kade ligt op een niveau van 0,7-NAP circa 0,4 meter boven het maaiveld. De kaden van de watergangen in de eerder genoemde polders liggen op circa 0,1 meter+NAP, ruim een meter boven het maaiveld.

De 's-Gravenlandse dijk werd voor de bedijking van de Alblasserwaard in 1277 opgeworpen en diende als ontginningsbasis. Na de aanleg van de ringdijk verloor hij zijn waterkerende functie. Dijkonderhoud vond niet meer plaats en door de inklinking van de bodem daalde het niveau tot 0,4 meter-NAP, circa een halve meter boven het maaiveld.

4.4. Nutsvoorzieningen

In 1915 werd Streefkerk aangesloten op de waterleiding van Alblasserdam. Nieuwpoort, Groot-Ammers en Langerak moesten nog tot 1936 wachten tot zij op de waterleiding van de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden werden aangesloten.

Groot-Ammers en Streefkerk werden in 1916 aangesloten op het elektriciteitsnet van Dordrecht. In 1922 volgden Nieuwpoort en Langerak. De levering gebeurde aanvankelijk door elektriciteitskabels bovengronds. In de jaren zestig werden de kabels ondergronds gelegd.

5. NEDERZETTINGEN

5.1. Algemeen

De bebouwing in Liesveld ligt in het noordelijke deel van de gemeente.

Op Nieuwpoort en Graafland na hebben alle nederzettingen zich in eerste instantie als lintbebouwing langs de Lekdijk (de ontginningsbasis) ontwikkeld. Het ontstaan van de nederzettingen langs de Lekdijk ligt in de 2e helft van de 13e eeuw toen men na de aanleg van de ringdijk om de Alblasserwaard in 1277 met de ontginning van het land begon. Graafland ontstond langs de Gravelandse Dijk Die hier als ontginningsbasis diende.
De gemeente is altijd dun bevolkt geweest. In de onderstaande tabel zijn de bevolkingscijfers van de samenstellende gemeenten sinds 1822 verwerkt.
De groei van de bevolking kwam uitsluitend tot stand door natuurlijke bevolkingsaanwas. Tussen 1900 en 1939 stagneerde de bevolkingsgroei.

Tabel 1:

	1822	1840	1874	1900	1939	1985	1990
Groot-Ammers	650	956	1.210	1.494	1.521	3.220	
Langerak	516	657	858	957	996	2.112	
Nieuwpoort	390	510	586	750	791	1.171	
Streefkerk	1.070	1.337	1.768	1.774	1.821	2.439	
Liesveld/Totaal	2.626	3.460	4.322	4.975	5.029	8.942	9.151

5.2. Kernen

5.2.1. Streefkerk

Streefkerk ligt in het noordwesten van de gelijknamige polder. De oudste bebouwing ontstond op een donk maar breidde zich al spoedig uit langs de oeverwallen langs de rivier. De kerk vormde het eerste concentratiepunt. In deze tijd waren dijken vermoedelijk nog afwezig. Deze werden rond 1200 aangelegd, een dijk langs de rivier, een dijk of kade tegen het water uit de komgebieden en een zijwende tegen het water van dorpspolders stroomopwaarts.

Nadat de Alblasserwaard in 1277 van een ringdijk was voorzien werden de komgronden langs de oeverwallen in een strokenverkaveling ontgonnen. Kort hierna in 1285 wordt Streefkerk als Strevelandt voor het eerst genoemd. Onder deze naam bleef het tot 1365 bekend. Door de bedijking was een groot deel van de boezemwatergebieden aan de rivier onttrokken. Als gevolg hiervan had het bedijkte land veelvuldig te kampen met oeverstromingen. De bewoners zochten daarom rond 1550 hun toevlucht op de hoogste oeverwallen.

In 1850 bestond Streefkerk uit een regelmatige open agrarische lintbebouwing langs de Dorpsstraat (een deel van de Lekdijk) die ter hoogte van de haaks daarop aangelegde

Kerkstraat aan beide zijden van de dijk lag. Evenwijdig aan de Dorpsstraat was haaks op de Kerkstraat, de Hoekstraat aangelegd waaraan in deze tijd enkele huizen stonden. De Kerkstraat was een zogenaamde stoep die vanaf de dijk in niveau langzaam daalde tot hij op polderhoogte kwam. De kerk en het kerkhof lagen hier tamelijk ver van de dijk in de polder. Aan de Kerkstraat lagen aan beide zijden huizen.

De middelen van bestaan waren de veehouderij, de zuivelbereiding en de hennepteelt. Voorts waren de winkelnering en de visserij een belangrijke bron van inkomsten. Ook was er een (nog bestaande) korenmolen in het dorp, die in 1893 werd herbouwd nadat het oudere exemplaar door brand was verwoest.
Voor het dorp lag een veer over de Lek naar Hoeksche sluis. In de periode 1857-1948 was Streefkerk aanlegplaats voor een stoombootdienst over de Lek van Culemborg naar Rotterdam.

Rond de eeuwwisseling was er nog weinig aan de bebouwing veranderd. Slechts aan de oostelijke zijde van de Kerkstraat was de bebouwing wat verdicht.
In deze tijd verdween, door de teloorgang van de zeilvaart de hennepteelt uit het dorp. De vrijgekomen akkers werden in gebruik genomen voor de veeteelt.

Tijdens de tijd tot 1945 veranderde er weinig aan de bebouwing van Streefkerk. Na 1945 breidde het dorp zich in zuidelijke richting met enkele dorpswijken uit. Voorbij de Tiendweg werd een sportcomplex aangelegd. In de jaren zeventig en tachtig deden zich herhaaldelijk dijkverzakkingen voor. Als gevolg hiervan moesten diverse percelen in de omgeving wegens instortingsgevaar worden gesloopt.

5.2.2. Groot-Ammers

Groot-Ammers ligt in de noordwestpunt van de polder Liesveld. Groot-Ammers ontstond langs een oeverwal. Ten tijde van de oudste bebouwing was nog geen bedijking aanwezig. De oudste bebouwing ontstond rond de kerk die ten westen van het kasteel Liesveld werd gebouwd. Na de bedijking van de Alblasserwaard in 1277 werden de komgronden langs de oeverwallen in stroken verkaveld en ontgonnen. De bebouwing concentreerde zich als gevolg van de steeds vaker voorkomende overstromingen, rond 1550 op de hoogste oeverwallen. Het kasteel Liesveld werd in de 18e eeuw gesloopt. De bebouwing, die uit 139 huizen bestond, concentreerde zich rond 1850 aan de Voorstraat en de Kerkstraat en het Graafland.

Evenwijdig aan de Voorstraat lag de haven die aan beide zijden onbebouwd was. De Kerkstraat en de Voorstraat waren aan tweezijdig lineair bebouwd.
Het land tussen de Ammer en de Kerkstraat was zeer onregelmatig verkaveld. In het dorp waren de meeste centrumfuncties, waaronder een school, aanwezig. De voornaamste bestaansbron was de veeteelt en de zuivelbereiding. In het dorp waren diverse kaaspakhuizen. Voorts verwierf men inkomsten uit de teelt van aardappelen, beetwortelen en hennep. Rond de eeuwwisseling was de bestaande bebouwing sterk verdicht. De hennepteelt verdween in deze tijd uit het dorp.

Tot 1945 vond weinig uitbreiding of verdichting van de bebouwing plaats. Dit is aan de hand van het bevolkingsaantal te verklaren. De bevolkingstoename tussen 1900 en 1939

bedroeg slechts 27. Wel werden langs de Wilhelminastraat in de jaren dertig enkele villa's gebouwd. Langs het Fortuynplein kwamen enige eenvoudiger woningen tot stand.

Na 1945 breidde Groot-Ammers zich sterk in oostelijke richting uit. Langs de Lek werd een aantal silo's gebouwd.
De haven werd in de 2e helft van de 20e eeuw gedempt.

5.2.3. Graafland

Graafland ligt in de polder Liesveld langs de Graaflandse dijk. De ontginning van het gebied tussen Groot-Ammers en Nieuwpoort vond niet plaats vanaf de rivierdijk maar vanaf de Graaflandse dijk.
Rond 1850 bestond Graafland uit een open lintbebouwing aan de noordzijde van de Graaflandse dijk. De bebouwing bestond overwegend uit agrarische bedrijven. De akkers in de onmiddellijke nabijheid van de huizen werden gebruikt voor de akkerbouw. Op enkele percelen stond griendhout. De overige grond werd voor de veeteelt gebruikt.

In de periode tot 1945 werd de bebouwing met enkele percelen aan de zuidelijke zijde van de Graaflandse dijk uitgebreid. De bebouwing aan de noordelijke zijde van de dijk onderging enige verdichting zonder echter haar open karakter te verliezen.
Na 1945 waren er weinig wijzigingen in de bebouwing. Het agrarische karakter bleef behouden.

5.2.4. Gelkenes

Gelkenes ligt in de polder Liesveld. Gelkenes ontstond na de bedijking van de Alblasserwaard in 1277. Toen werd begonnen met de ontginning van de komgronden.

In 1632 stonden in Gelkenes 57 huizen, in 1732 waren dit er 76. Er was in het dorp geen kerk. Ten zuidwesten van Gelkenes stond tot in de 18e eeuw het slot Liesveld, dat een van de grootste en belangrijkste kastelen van Holland was. Het slot werd rond 1740 afgebroken. Het puin werd gebruikt als zinksteen voor de dijken.
In 1850 lag de bebouwing voornamelijk aan de landzijde van de dijk. Alleen ten westen van de aanlegplaats van het veer naar Schoonhoven lag er ook bebouwing aan de rivierzijde van de dijk. De bebouwing had een open lineair karakter en bestond uit ongeveer 90 percelen waarvan 22 boerderijen.

De bevolking bestond van de visserij en de landbouw. Een groot deel van de grond was in gebruik voor de akkerbouw. Hennep, aardappelen en beetwortelen waren hiervan belangrijke artikelen. Een deel van de grond, voor een groot deel in de uiterwaarden, werd in beslag genomen door griendhout. Het hout werd onder andere gebruikt voor het maken van manden. Rond de eeuwwisseling waren er enkele huizen verder de polder ingebouwd, terwijl de bebouwing oostelijk van het vroegere kasteel Liesveld zich met enkele huizen had uitgebreid. Ten zuidwesten van dit kasteel was een begraafplaats aangelegd.

Op de uiterwaarden van de Lek werden in de periode tot 1945 een scheepswerf en een betonfabriek gebouwd. De overige bebouwing onderging weinig veranderingen. Ten zuiden van de bebouwing langs de Lekdijk werd een bedrijfsterrein ontwikkeld.

5.2.5. Nieuwpoort

Nieuwpoort ligt in het noordwesten van de polder Langerak. Nieuwpoort werd in de 13e eeuw gesticht door de ridders Herbaren van den Berch en Wouter van Langerak op de plaats waar de wegen naar Schoonhoven en Langerak elkaar kruisten. Het is een voorbeeld van een mislukte stadsstichting. De oorzaak van het mislukken ligt vermoedelijk in de concurrentie van het nabijgelegen Schoonhoven.

De planmatige stichting is te herkennen aan de regelmatige aanleg met de dijk en de waterweg als hoofdlijnen. Het centrum van Nieuwpoort was gepland op het snijpunt van de beide assen voor het raadhuis. De opbouw van de plattegrond is grotendeels gelijk aan het kerkring voorstraat dorp zoals dat op de Zuidhollandse en Zeeuwse eilanden voorkomt. Het raadhuis is op enige afstand van de dijk gebouwd op een overkluizing over het water zoals bij dit type gebruikelijk. Langs de straat die van de dijk naar het raadhuis loopt ontstond bebouwing gevormd. In 1402 kreeg Nieuwpoort stadsrechten. Gedurende de 15e en 16e eeuw werd Nieuwpoort diverse malen belegerd, geplunderd en platgebrand. Tijdens de oorlog tegen de Fransen in de 17e eeuw herkende men de strategische waarde van het stadje. In 1673 werd het stadje daarom van een sterke omwalling voorzien bestaande uit zes bastions en enkele poorten. Nieuwpoort ging deel uitmaken van de Oude Hollandse Waterlinie.
De wallen verloren in 1816 hun defensieve functie en werden in 1826 voor een deel gesloopt.

De bebouwing lag in 1850 aan de oostzijde van de buitenhaven, langs Bij de Kerk, de Schippersweg, Bij de waterschuur en de Hoogstraat. De inwoners bestonden in deze tijd van de visserij, het hoepelmaken en de winkelnering. Achter het raadhuis was een waaggebouw, waar de in de polders verbouwde hennep werd gewogen en van hieruit via de Lek naar de touwslagerijen elders werd afgevoerd.

In het dorp was een aantal waterschuren. De schuren, in het bezit van boeren uit de Alblasserwaard, waren bedoeld om het vee in tijden van overstroming een veilig heenkomen te bezorgen.

Rond de eeuwwisseling had de bebouwing zich uitgebreid langs de westelijke zijde van de buitenhaven, achter het Arsenaal en in noordelijke richting langs de Schippersweg. De bebouwing langs de Hoogstraat breidde zich in westelijke richting uit. De bebouwing onderging in de jaren twintig aan Bij de Kerk een uitbreiding met een rij arbeiderswoningen. Verder kwamen er tot 1945 weinig uitbreidingen of verdichtingen in de verbouwing. Dit is vooral te verklaren uit de zeer geringe groei van de bevolking. De stadsgracht werd in het begin van de 20e eeuw in het noordoosten gedempt.
Na 1945 breidde Nieuwpoort zich met enkele dorpswijken ten westen en ten oosten van de Nieuwpoortse weg uit. Tussen 1974 en 1976 vond een gedeeltelijke reconstructie van de stadswallen plaats waardoor deze weer hun vroegere hoogte kregen. Het deel van de Stadsgracht dat ten noorden van de Hoogstraat nog bestond, werd gedempt.
Nieuwpoort is aangewezen als beschermd stadsgezicht.

5.2.6. Langerak

Langerak ligt in het noordwesten van de gelijknamige polder. De eerste bebouwing vormde zich rond de kerk die even ten oosten van het kasteel Langerak ontstond. De kerk stond op een opgeworpen heuvel achter de dijk. De overige bebouwing ontstond aan de landzijde van de Lekdijk. Het kasteel werd in de 18e eeuw gesloopt.

Tussen de bebouwing aan de Lekdijk ontstond in 1820 een wiel als gevolg van een dijkdoorbraak. Het wiel ligt ter hoogte van de huidige Wielweg.

Rond 1850 lag de bebouwing rond de kerk, deels in een open lintbebouwing aan de landzijde van de Lekdijk en deels in de polder direct daarachter. In oostelijke richting was haaks op de dijk een straat, De Waal, aangelegd waarlangs aan beide kanten huizen lagen. In deze tijd stonden in Langerak 104 huizen en waren er 700 inwoners. De bebouwing langs de dijk en in de polder was voornamelijk agrarisch, terwijl zich in de dorpskern, de winkels en de woningen van de notabelen en een school bevonden. De bewoners leefden van de hennep- en aardappelteelt die zij op de akkers direct achter de huizen uitoefenden en uit de veeteelt.

Ook verwierven zij inkomsten uit de mandenmakerij. Deze manden werden gemaakt van wilgetenen, hout dat kwam van de op diverse percelen staande knotwilgen. Voorts was de zalmvisserij op de Lek een belangrijke bron van inkomsten. In het dorp waren ook drie scheepstimmerwerven aanwezig. Voor De Waal bevond zich een voetveer over de Lek. De bebouwing van Langerak verdichtte zich in de periode tot de eeuwwisseling. Op de uiterwaarden ten westen van de kerk werd in deze tijd een steenfabriek gesticht. De hennepteelt verdween na de eeuwwisseling uit het dorp. De veefokkerij en de zuivelbereiding namen in belangrijkheid toe. Even ten westen van De Waal werd aan het einde van de 19e eeuw een machinale maalderij voor graan gebouwd.
In de jaren twintig werd haaks op de Lekdijk tegenover de steenfabriek de Wilhelminastraat aangelegd. Een brede straat met in het midden groenperken en aan beide zijden huizen. De overige bebouwing onderging in de tijd tot 1945 weinig verandering als gevolg van het bijna stagnerende bevolkingsaantal.

De steenfabriek verdween in 1928, ervoor in de plaats kwam een betonfabriek. In 1938 vestigde zich op de uiterwaarden hier een fabriek voor zuivelgereedschappen en wasmachines. Na 1945 breidde het dorp zich rond de Wilhelminastraat uit in westelijke en zuidelijke richting. Op de uiterwaarden voor de Wilhelminastraat vestigden zich een kogellagerfabriek en een houtvezelbedrijf. De betonfabriek was al rond 1945 verdwenen.

5.3. Verspreide bebouwing

Buiten de kernen lag langs de dijk al in het midden van de negentiende eeuw een vrij regelmatige lintbebouwing. In de loop der tijd werd deze bebouwing steeds verder verdicht. Tegenwoordig ligt langs de Lekdijk bijna een aaneengesloten lineaire bebouwing.
Als gevolg van een ruilverkaveling in de tweede helft van de twintigste eeuw zijn in de polders enkele agrarische bedrijven ontstaan.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Algemeen/provinciaal:

- Aa, A.J. van der (1839-1851)
  Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, 13 delen + suppl. Gorinchem.

- Atlas van historische vestingwerken in Nederland (1970)
  Deel IV, de provincieën Zuidholland en Zeeland. Eerste aflevering: Zuidholland. Z.p..

- Beekman, A.A. (1948)
  De wateren van Nederland. Aardrijkskundig en geschiedkundig beschreven. 's-Gravenhage.

- Een beeld van het zuid-hollandse landschap (1981-1988)
  Een landschapsonderzoek in opdracht van de provincie Zuid-Holland. 6 delen. Z.p..

- Beschrijving van de provincie Zuid-Holland behorende bij de waterstaatskaart (1967). 's-Gravenhage.

- Bevolking der gemeenten van Nederland op 1 januari .... C.B.S.. 's-Gravenhage, 1950-heden.

- De bodem van Nederland (1965)
  Toelichting bij de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000. Samengesteld door de Stichting voor Bodemkartering. Wageningen.WPWPCCOMSPEBuisman, J. (red.) (1978)
  Zuid-Holland vanuit de lucht. Baarn.

- Craandijk, J. (1888)
  Wandelingen door Nederland. Met platen naar de lithografiën van P.A. Schipperus en wandelkaartjes. Haarlem.

- Dijksterhuis, R. (1984)
  Spoorwegtracering en stedebouw in Nederland; Historische analyse van een wisselwerking. De eerste eeuw: 1840-1940. Proefschrift, TH Delft.

- Don, P. (red.) (1985)
  Kunstreisboek Zuid-Holland. 8e dr., Weesp.

- Drinkwatervoorziening in Nederland 1913-1938 (1938)
  Gedenkboek ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Centrale Commissie voor Drinkwatervoorziening en van het rijksbureau voor Drinkwatervoorziening. Den Haag.

- Fruin, R. (red.) (1866)
Informatie up den staet faculteyt ende gelegenheyt van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant om daernae te reguleren de nyeuwe schiltaele gedaan in den jaere MDXIV. Leiden.

- Fruin, R. (red.) (1976)
Enqueste ende informatie upt stuck van der reductie ende reformatie van den schiltaelen, voertijts getaxeert ende gestelt geweest over de landen van Hollant ende Vrieslant gedaan in den jaere MCCCCXCIIII. Leiden.

- Gedenkboek Twee eeuwen Waterstaatswerken (z.j.). Z.p..

- Honderd jaar Provinciale Waterstaat in Zuid-Holland (1976)
Enige opstellen over de geschiedenis. 's-Gravenhage.

- Kley, J. van der (red.) (1967)
Vaarwegen in Nederland. Een beschrijving van de Nederlandse binnenvaartwegen. Assen/Amsterdam/Rotterdam/Brussel.

- Kroon, A.W. (1862)
Tegenwoordige staat van Zuid-Holland. Beschrijving en afbeelding der steden, dorpen, heerlijkheden en verdere wetenswaardige plaatsen in die provincie. Amsterdam.

- Lijst van Nederlandse gemeenten sinds 1830, waarvan de grens is gewijzigd, waarvan de naam is veranderd, die zijn opgeheven, nieuw gevormd of ingepolderd (1968). Z.p..

- De molens van Zuid-Holland (1980). Den Haag.

- Mulder, G.J.A. (red.) (1949-1959)
Handboek der geografie van Nederland. 6 delen. Zwolle.

- De ontwikkeling onzer electriciteitsvoorziening 1880-1938 (1948).
Uitgegeven naar aanleiding van het 25-jarig bestaan der Vereeniging van directeuren van electriciteitsbedrijven in Nederland. 2 delen. Arnhem.

- Postma, C. (red.) (1963)
Holland in vroeger tijd; 18e-eeuwse beschrijvingen van steden en dorpen in Noord- en Zuid-Holland. 5 delen. 's-Gravenhage.

- Register van beschermde monumenten (1989). Zeist.

- Statistisch overzicht der Waterleidingen in Nederland over de jaren 1946 en 1947 (1950). Leeuwarden.

- Steegh, A. (1985)
  Monumenten Atlas van Nederland. 1100 Historische Nederzettingen in Kaart. 2e dr., Zutphen.

- Teixeira de Mattos, L.F. (1906-1961)
  De waterkeeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland. 16 delen. 's-Gravenhage.

- Tuinbouwatlas van Nederland [± 1941].
  Samengesteld door den Tuinbouw-voorlichtingsdienst van het Departement van Landbouw en Visscherij.

- Vermooten, M. en Smit, T. (1989)
  Spoortocht langs oude en nieuwe N.S.-stations: Noord- en Zuid-Holland en Flevoland. Hapert.

- Vervloet, J.A.J. en Steegh, A.W.A.Th. (1989)
  Bibliografie van de historische geografie. Wageningen.

- Verzameling van gegevens betreffende de electriciteitsvoorziening in de provincie Zuid-Holland (1915). 's-Gravenhage.

- Wallenburg, C. van (1966)
  De bodem van Zuid-Holland. Toelichting bij blad 6 van de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000. Wageningen.

- Witkamp, P.H. (1877)
  Aardrijkskundig woordenboek van Nederland. Tiel.

- Witkamp, P.H. en Sipman, M.A. (1895)
  Aardrijkskundig woordenboek van Nederland. Nieuwe uitgaaf. Arnhem/Nijmegen.

Regionaal/lokaal:

- Witte, J.D.
  Langerak in oude ansichten, Zaltbommel 1978.

- Ooms, J.W.
  Groot Ammers in oude ansichten dl I, Zaltbommel 1978.

- Hoff, W.A. van der
  Nieuwpoort in oude ansichten, Zaltbommel 1977.

- Hulst-Lagendijk, P. en H. van
  Streefkerk in woord en beeld, Alblasserdam 1983.

- Kerkwijk, P.A. van
Alblasserwaard en Vijfheerenlanden, een stukje historisch en groen Holland tussen Lek en Merwede, Ameide z.j.

VOORNAAMSTE GEBRUIKTE KAARTEN

- Topografische en Militaire kaart van het Koningrijk der Nederlanden, schaal 1:50.000.
  * Bladnr. 38 Gorinchem (verkenning 1838/'48/'49, uitgave 1858).

- Gemeente-atlas van de provincie Zuid-Holland (1869). Door J. Kuyper, Leeuwarden. Herdruk 1971, Groningen.

- Chromo-topografische Kaart van Nederland, schaal 1:25.000.
  * Bladnr. 504 Schoonhoven (1889/1913).
  * Bladnr. 505 Langerak (1889/1913).
  * Bladnr. 526 Molenaarsgraaf (1888/1889).

- Topografische Kaart van Nederland, schaal 1:25.000.
  * Bladnr. 38B Schoonhoven (uitgave 1936).
  * Bladnr. 38B Schoonhoven (uitgave 1989).
  * Bladnr. 38D Molenaarsgraaf (uitgave 1936).
  * Bladnr. 38D Sliedrecht (uitgave 1989).
  * Bladnr. 38E Benschop (uitgave 1936).
  * Bladnr. 38E Ameide (uitgave 1989).
  * Bladnr. 38G Gorinchem (uitgave 1946).
  * Bladnr. 38G Gorinchem (uitgave 1989).

- Truppenkarte, schaal 1:50.000.
  * Bladnr. 38W Gorinchem (uitgave 1943).
  * Bladnr. 38O Gorinchem (uitgave 1943).

- Foto-atlas Zuid-Holland (1990). Den Ilp/Emmen.

Figuur 1.

Gemeentegrenzen en regio-indeling M.I.P. Zuid-Holland

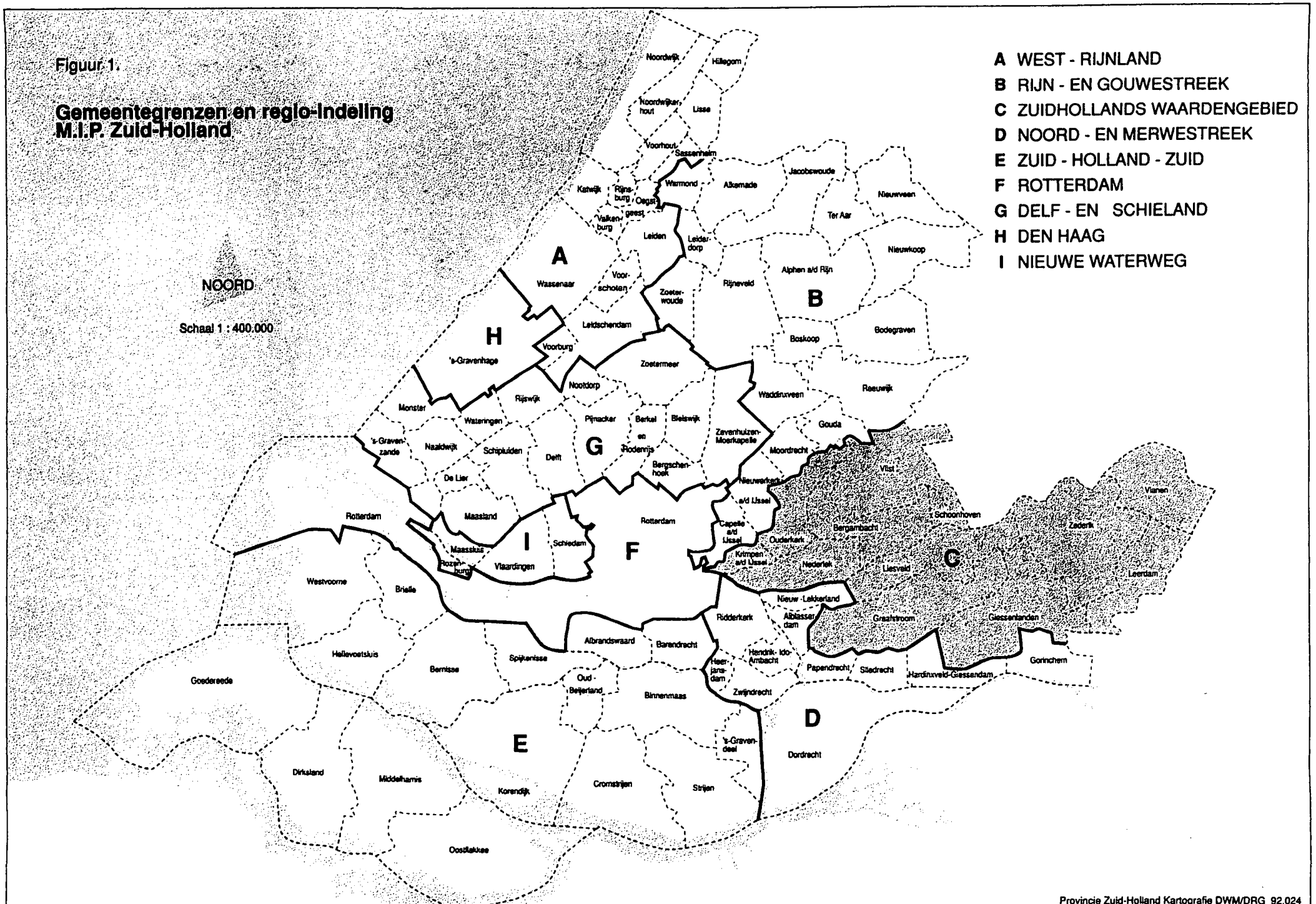

Figuur 1. a.

Gemeente Liesveld

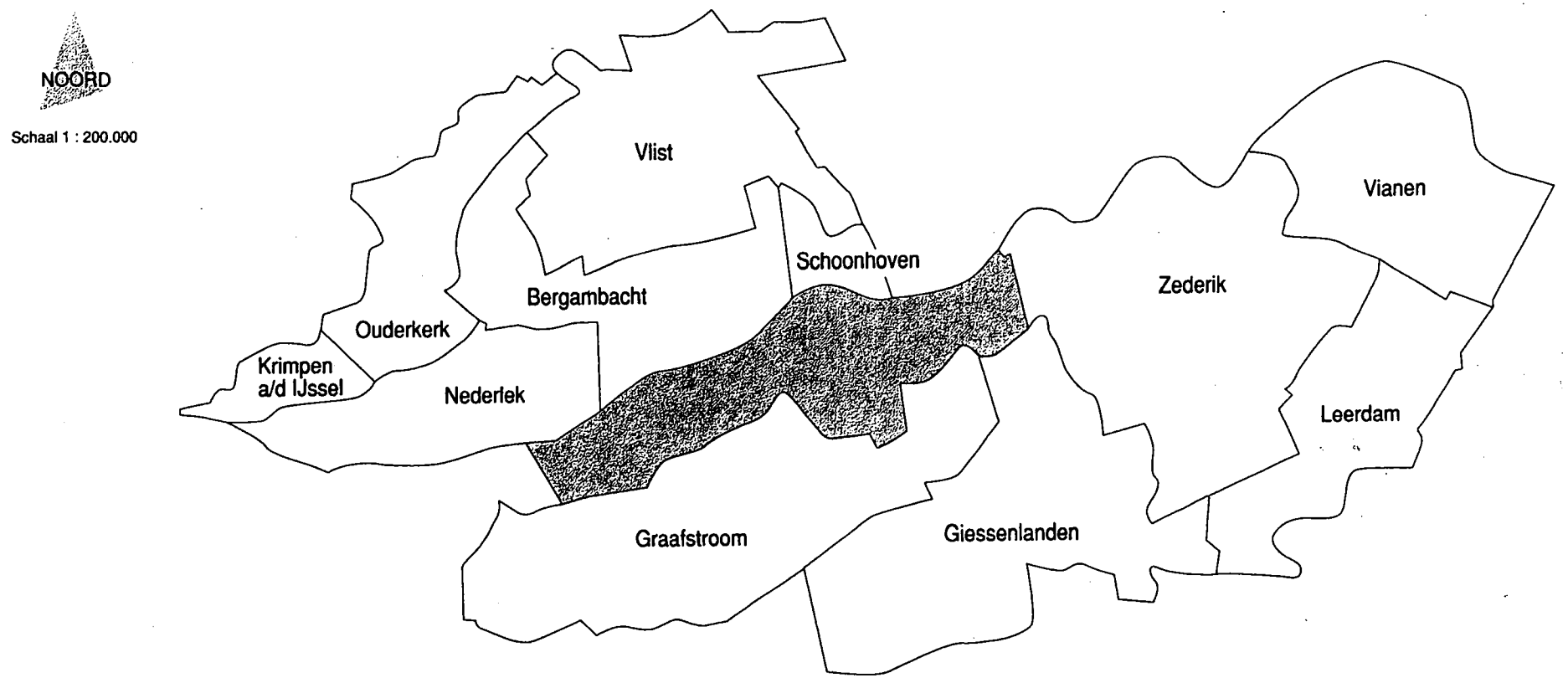

Provincie Zuid-Holland Kartografie DWM/DRG 92.024/6

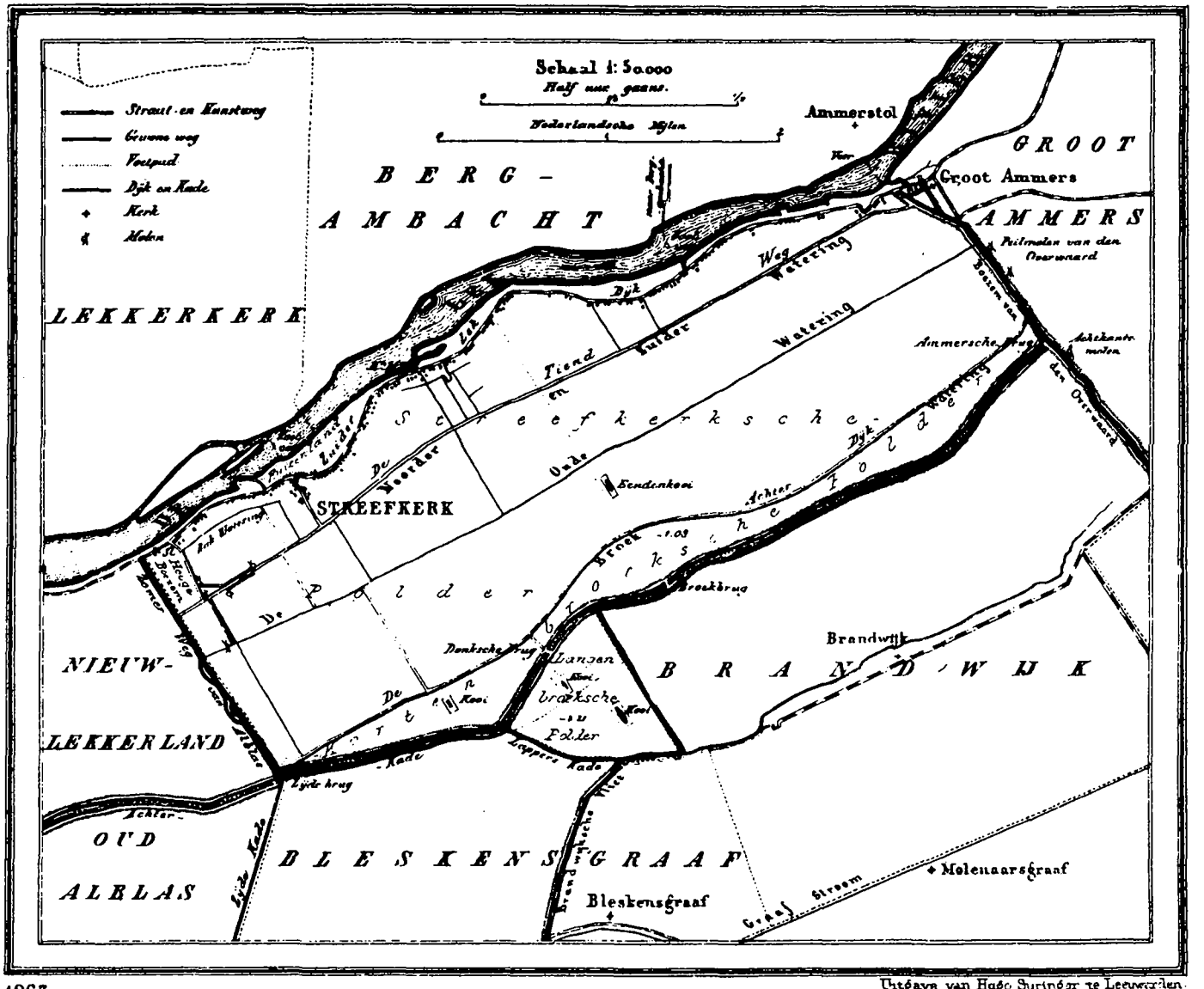

1867. 1763 Bunders 1600 Inwoners.

Figuur 2 De gemeente Streefkerk in 1867, afbeelding uit J. Kuyper, gemeenteatlas

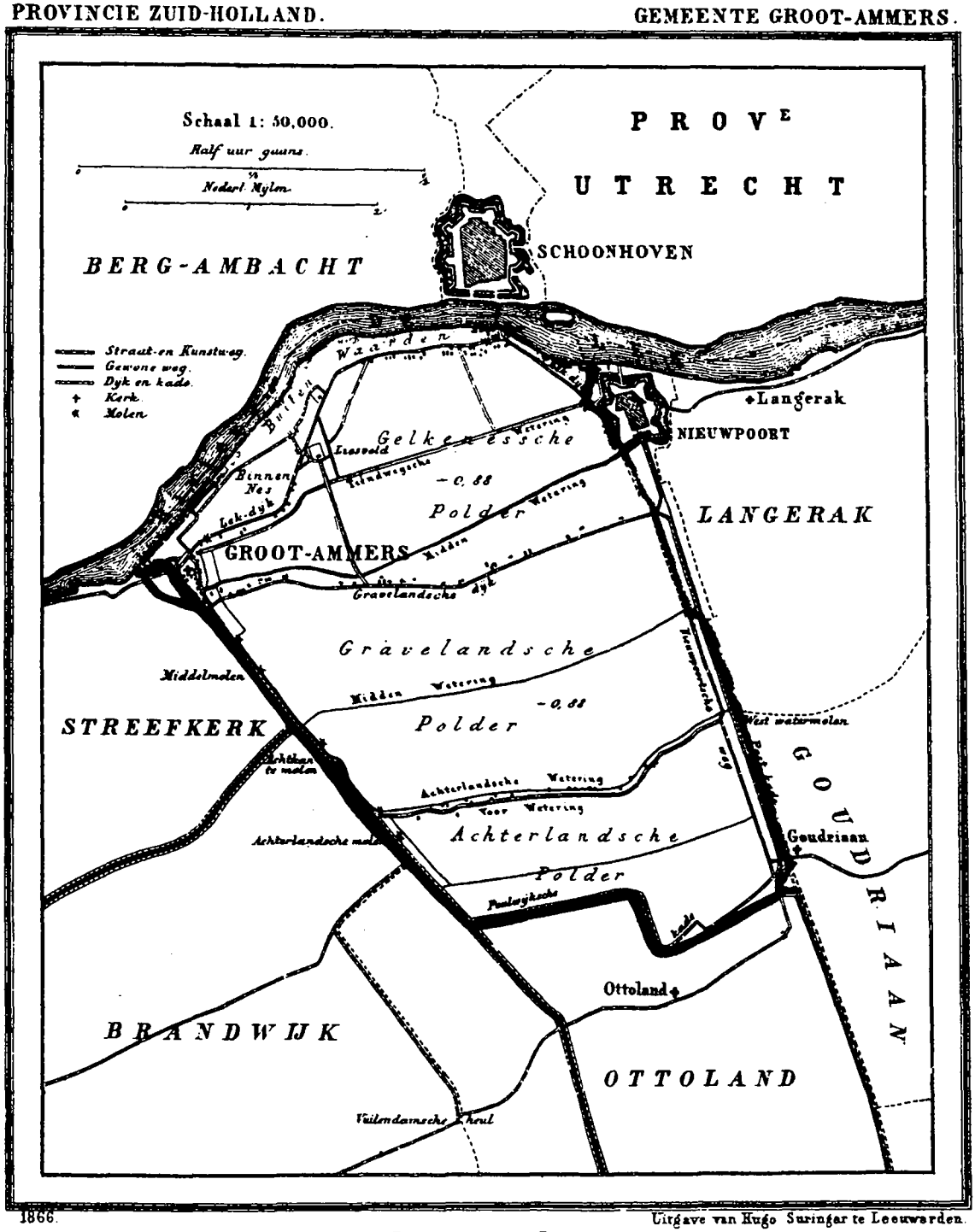

Figuur 3 De gemeente Groot-Ammers in 1866, afbeelding uit J. Kuyper, gemeenteatlas

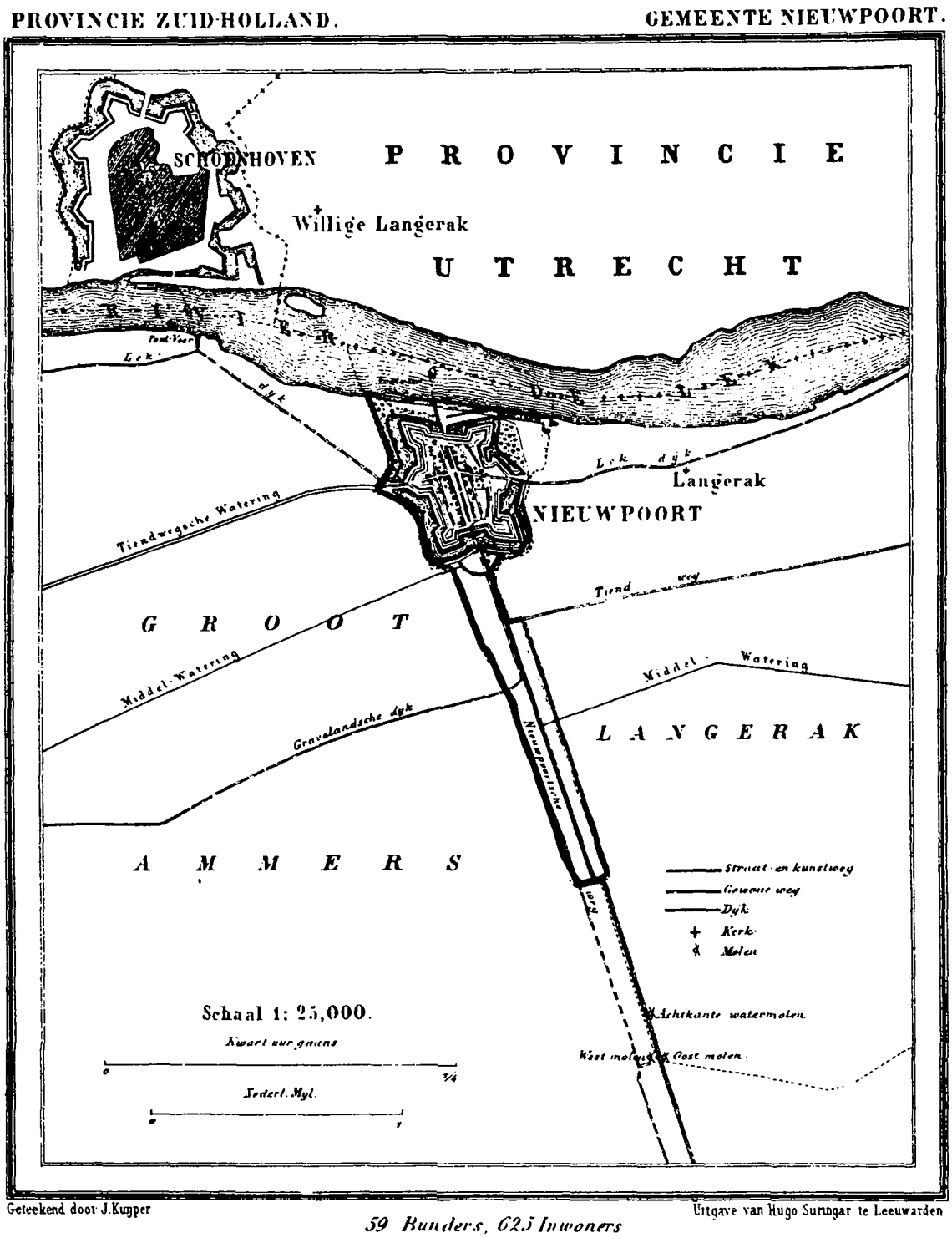

Figuur 4 De gemeente Nieuwpoort in ca. 1866, afbeelding uit J. Kuyper, gemeenteatlas

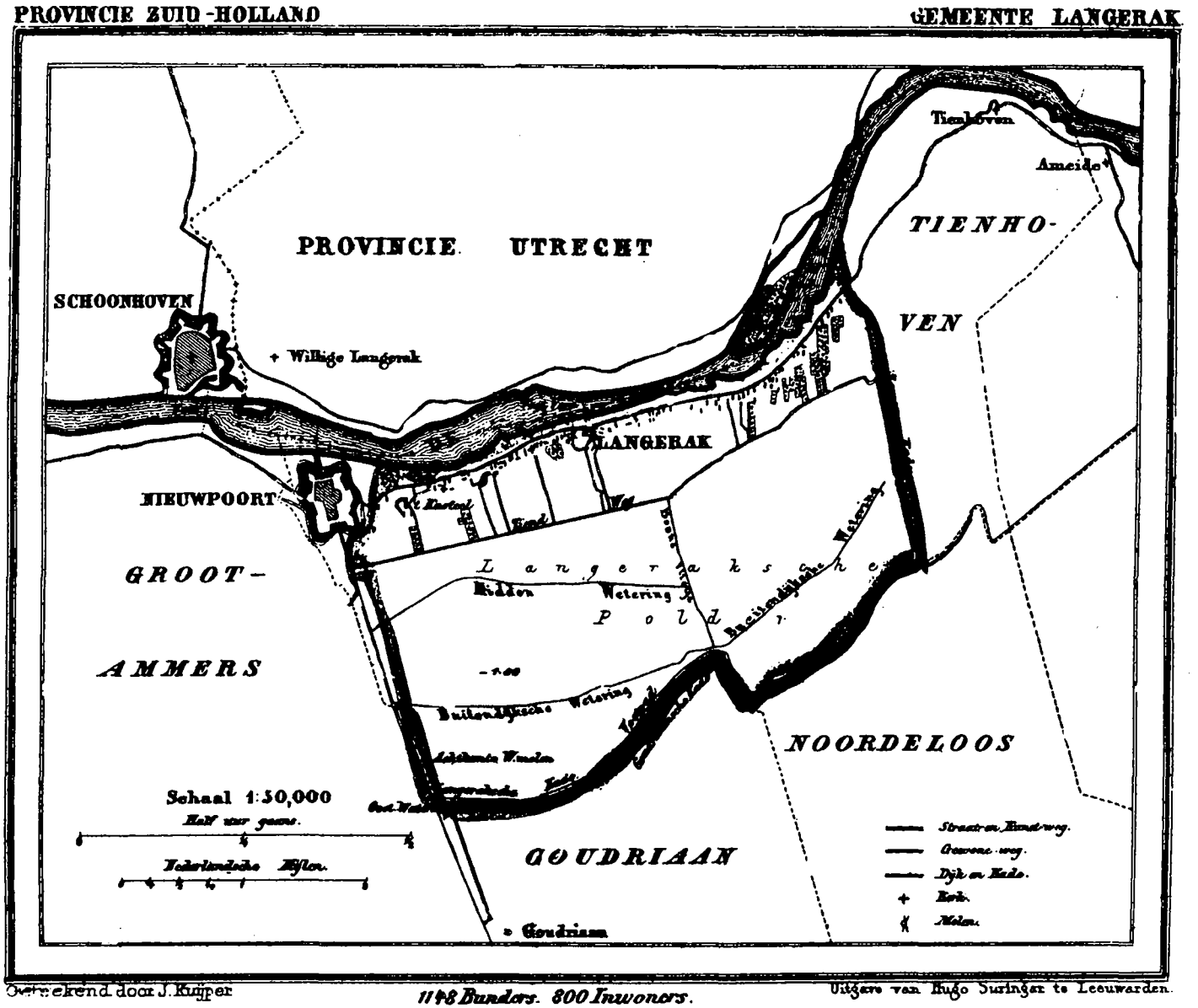

Figuur 5 De gemeente Langerak in ca. 1866, afbeelding uit J. Kuyper, gemeenteatlas

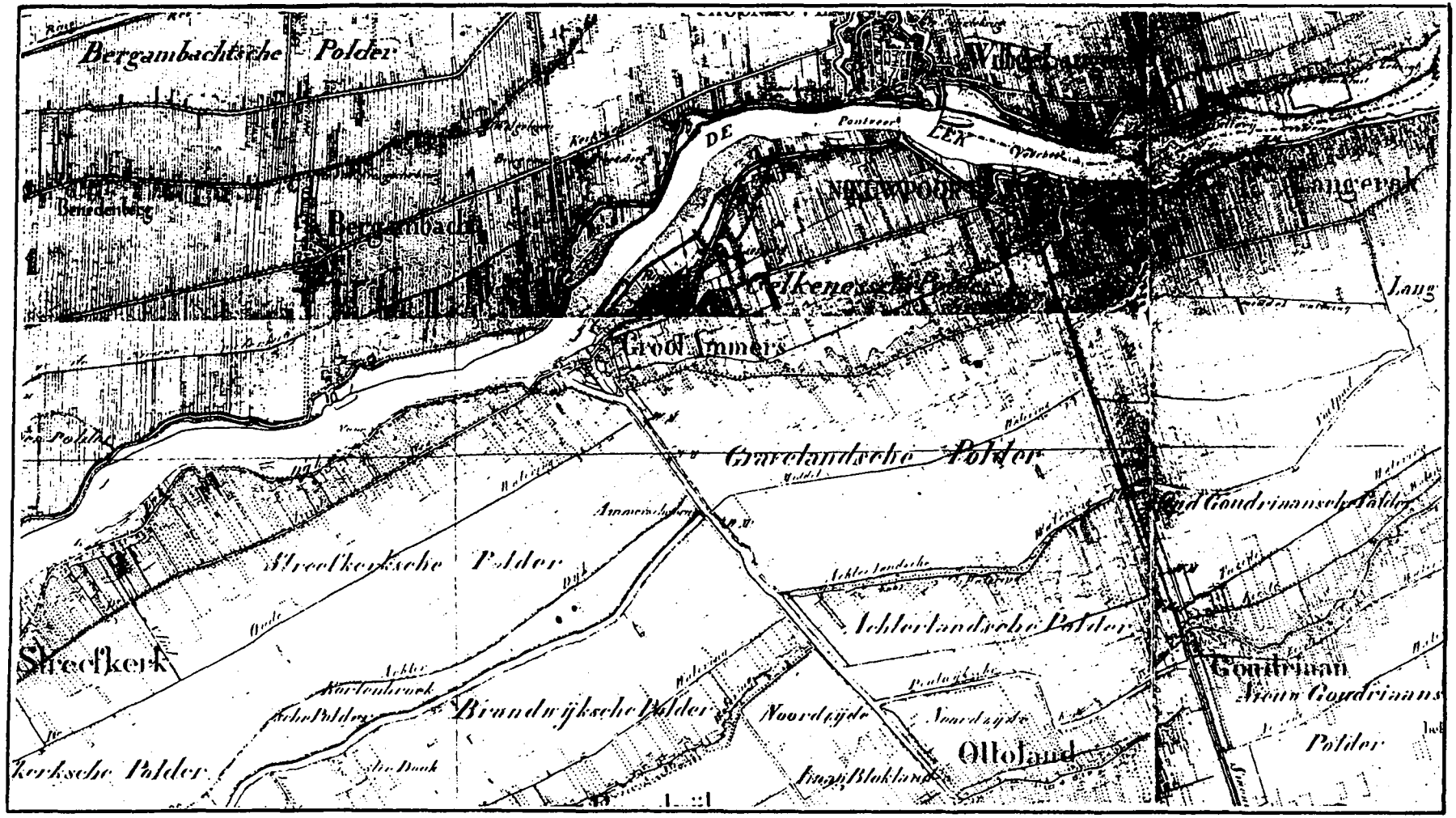

Figuur 6 Uitsnede uit de Topografisch Militaire Kaart, schaal 1 : 50.000, bladnr. 38, uitgave 1858

Figuur 7 Uitsnede uit de chromotopografische kaart, schaal 1 : 25.000, bladnrs. 504 en 505, uitgave 1913

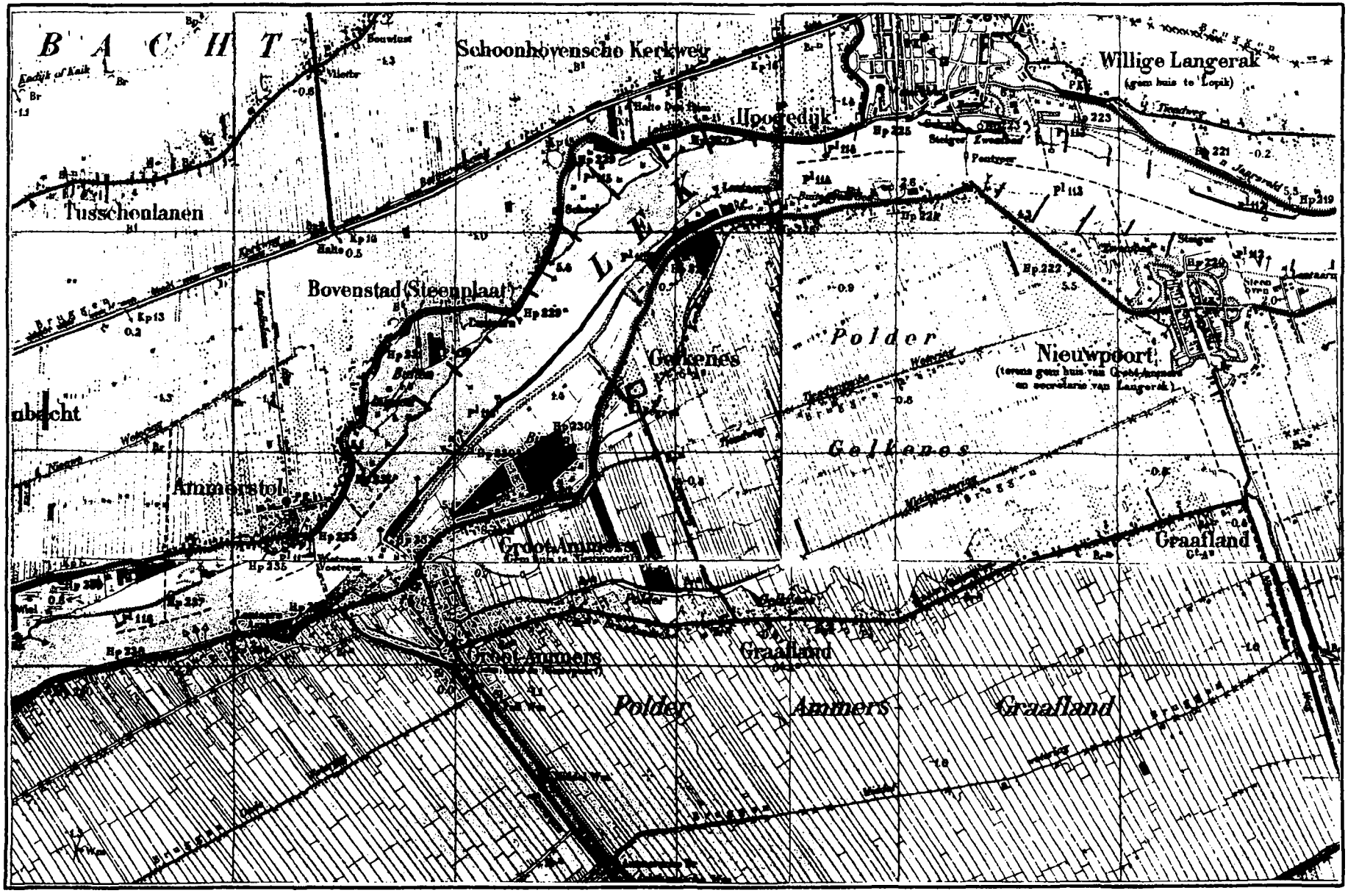

Figuur 8 Uitsnede uit de topografische kaart, schaal 1 : 25.000, bladnrs. 38B, 38C, 38D en 38E, uitgave 1936

Figuur 9 Straatnamenkaart van Groot-Ammers

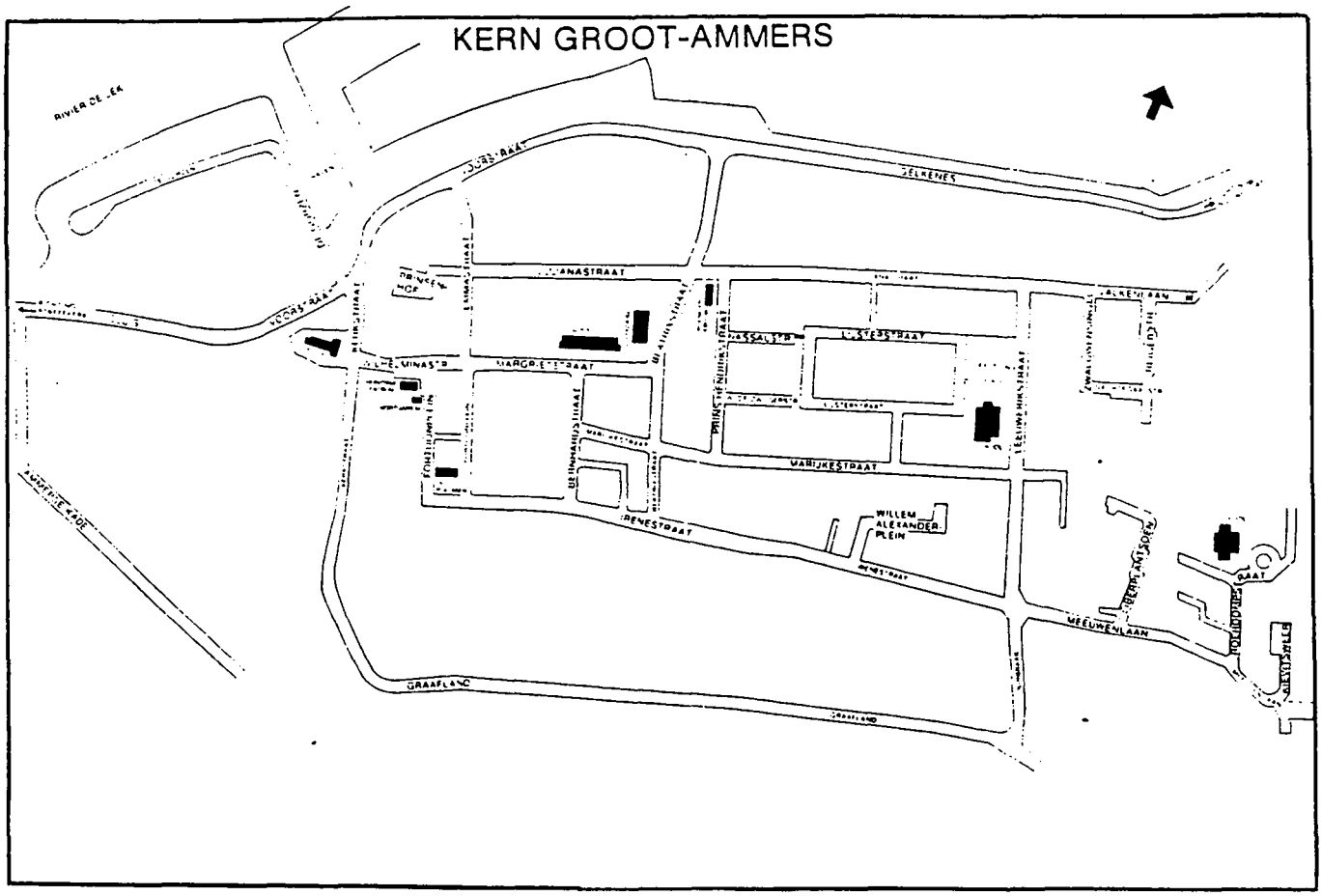

Figuur 10 Straatnamenkaart van Streefkerk

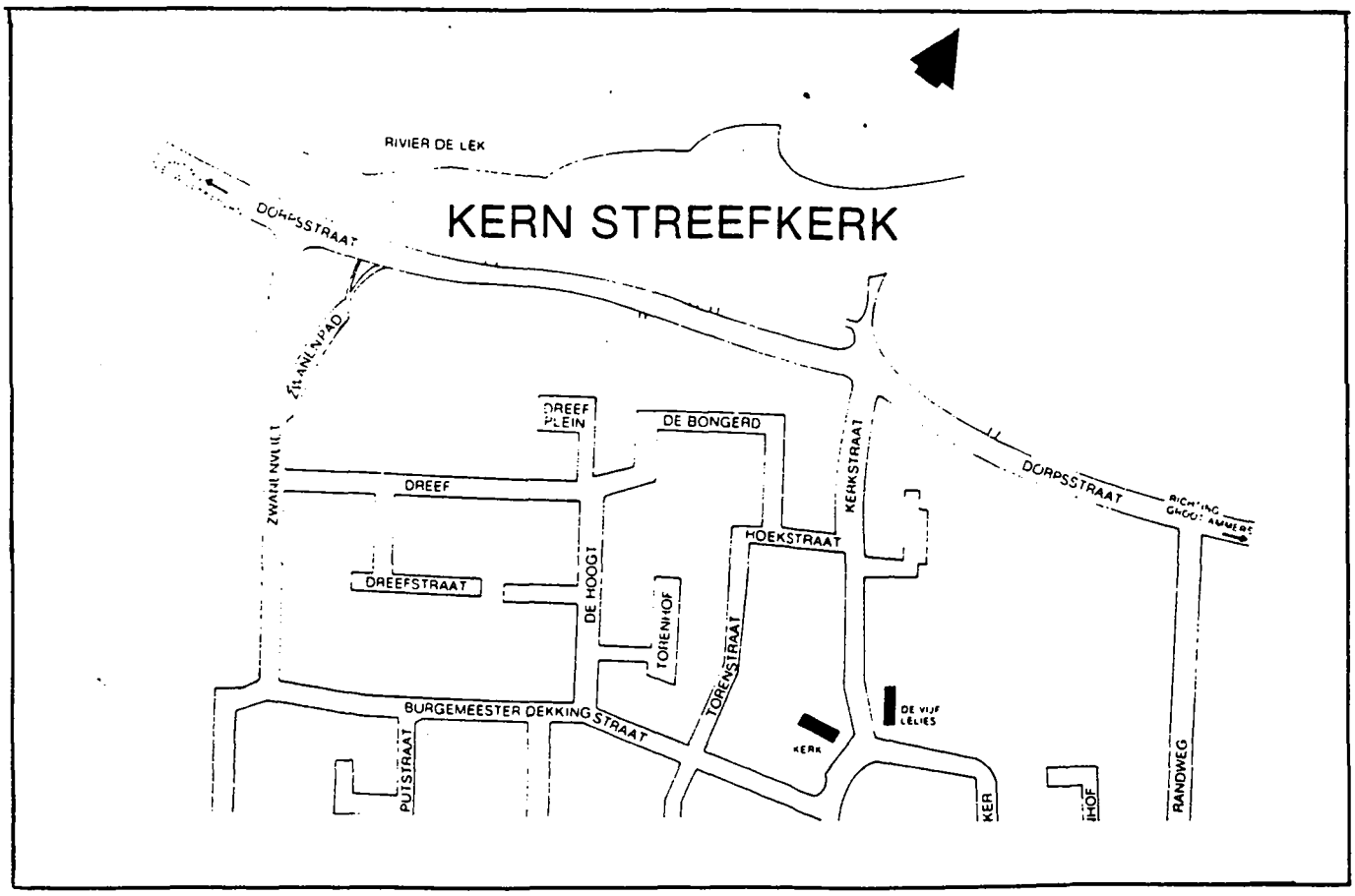

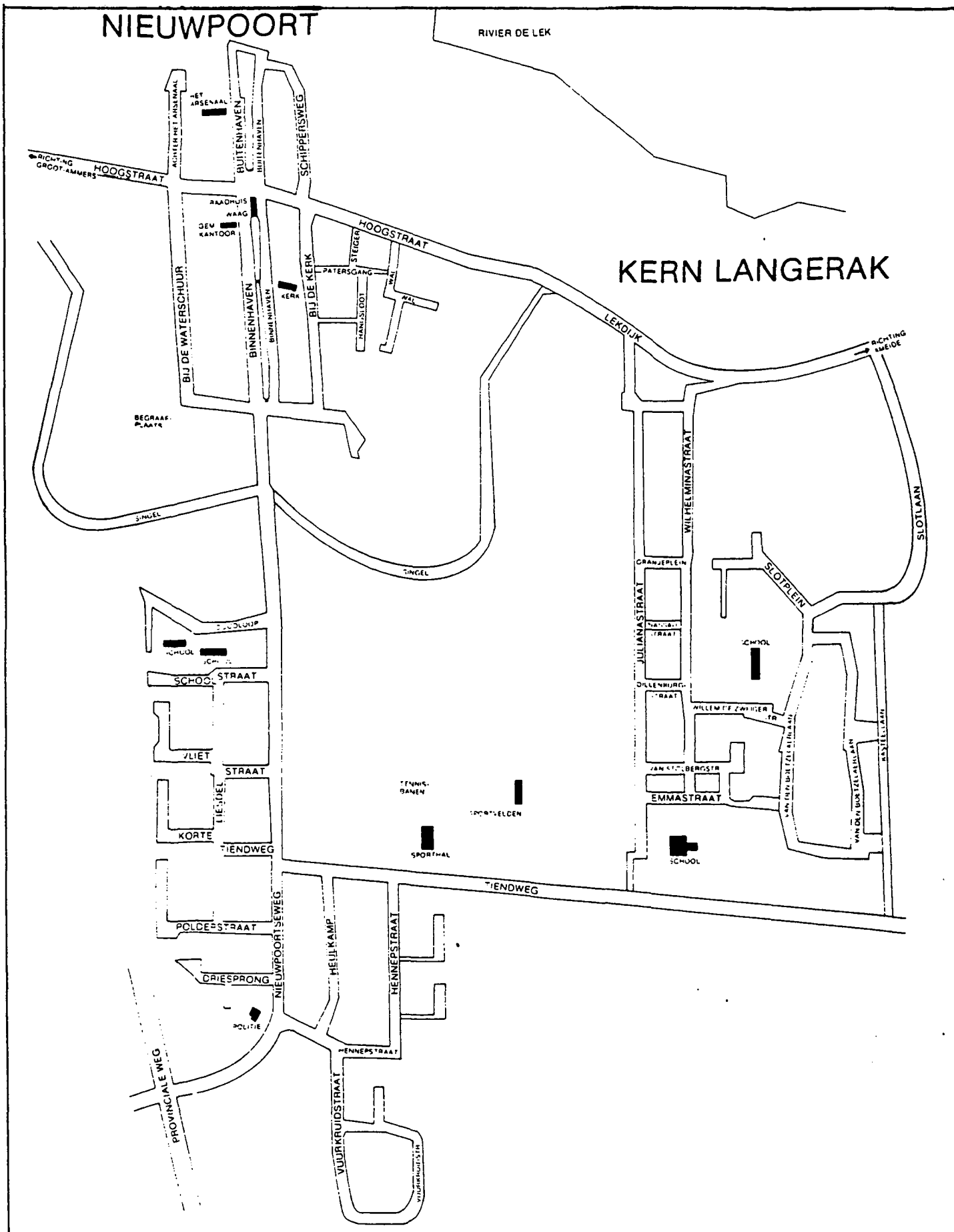

Figuur 11 Straatnamenkaart van Nieuwpoort en Langerak

LEGENDA BIJ DE KAART VAN DE FUNCTIONEEL-RUIMTELIJKE ONTWIKKELING IN HOOFDLIJNEN

Bestaande kern ± 1850

Omvang kern ± 1945

Terrein gedomineerd door Nijverheid, Handel en Industrie: ±1850 ±1945

Richting van Algemeen-ruimtelijke ontwikkeling

Lineaire ontwikkeling

1900 Weg, eventueel met jaar van opening

1900-1930 Spoorweg met openings- en sluitingsjaar

1900-1930 Lokaalspoorweg of tramweg met openings- en sluitingsjaar

S Spoor-/tramwegstation

Spoor-/tramwegstation opgeheven

1900 Waterloop, eventueel met jaar van opening

Provincie Zuid-Holland kartografie DWM/DRG 90.102/14

Figuur 12 Kaart van de functioneel-ruimtelijke ontwikkeling in hoofdlijnen 1850 - 1945 van Nieuwkoop en Langerak

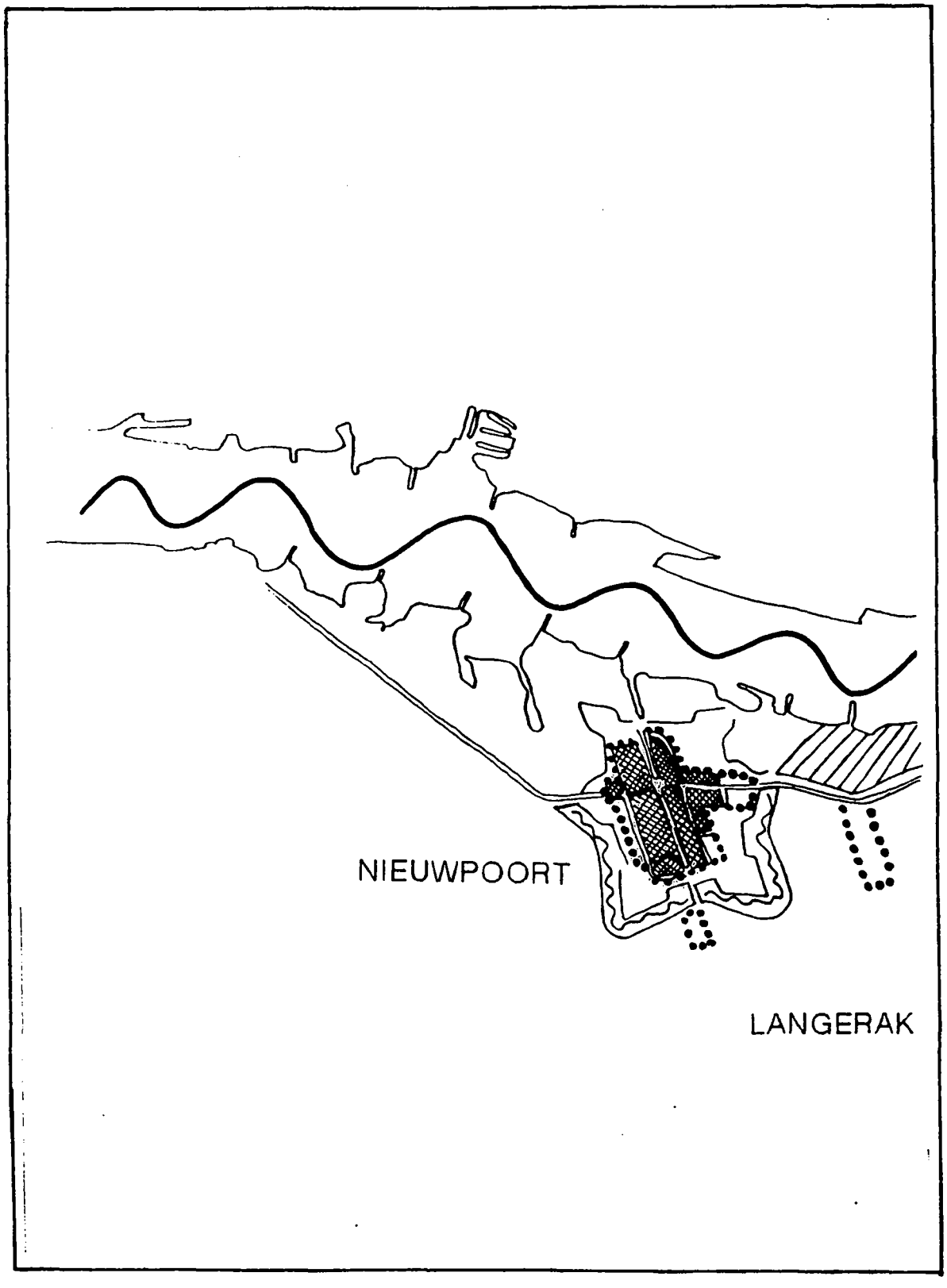

Figuur 13 Situatie in Nieuwkoop en Langerak in 1989 (ter vergelijking)

BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK EN STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

oktober 1989

L.A. Nizet

BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK

Inleiding

De gemeente Liesveld is ontstaan door samenvoeging van verscheidene kernen, die gelegen zijn langs de Lek. Nieuwpoort is een vestingstadje aan de Lek en Groot-Ammers en Streefkerk zijn kernen met lintbebouwing langs de Lekdijk en komvorming rond de kerk. Langerak en Waal zijn twee bebouwingslinten langs de Lekdijk en Graafland is een bebouwingslint in het lage land parallel aan de dijk bij Groot-Ammers. Aan de Lek liggen bovendien nog de gehuchten Gelkenes en Bergstoep.

Streefkerk

Streefkerk wordt gevormd door lintbebouwing langs de Lekdijk (Nieuwe Veer, Dorpsstraat) met dwars daarop de Kerklaan. Rond deze kruising is een kleine kom ontstaan die na de Tweede Wereldoorlog is uitgegroeid. De bebouwing bestaat uit eenvoudige dorpswoningen, bij de kruising met de Kerklaan, en uit boerderijen. Aan de Kerklaan staat de voormalige woning van het hoofd van de school, tot voor kort gemeentehuis; een 19e eeuws herenhuis met lijstgevel. Aan de Dorpsstraat is vermeldenswaard de dokterswoning uit 1906.
De boerderijen zijn zowel langhuisboerderijen als T-huisboerderijen, maar alle met dwarsdeel en hooizolder. Bij de oudere boerderijen is het dwarsdeel toegankelijk via deuren die onder een verhoogde dakvoet of onder een steekkap liggen; maar bij de jongere boerderijen is de gehele goothoogte op de hoogte van de deuren. Vermeldenswaardige boerderijen zijn Nieuwe Veer 21/22 en Boezem 2. Vermelding verdient ook de stellingmolen uit 1893, met bedrijfsruimten, Nieuwe Veer 32.
In het achterland van Streefkerk, bij de Hoge Tiendweg staan nog resten van twee molens met hun uitwateringssysteem. Dit waren zogenaamde boezemmolens, die alleen in werking kwamen als de drie (ook nu nog staande) poldermolens het water niet meer rechtstreeks af konden voeren. Van het afwateringssysteem resteren in ijsselsteen gemetselde booggewelfjes over het water (nu droog).In het gewelfje dat onder de weg doorloopt zitten nog sluitsteentjes met datering (1764).

Groot-Ammers

De kern Groot-Ammers wordt gevormd door lintbebouwing langs de Lekdijk en bebouwing langs de dwars erop staande Kerkstraat, waarbij komvorming heeft plaatsgevonden rond de kerk. In de eerste helft van de 20ste eeuw vond uitbreiding van de kern plaats aan de oostzijde van de Kerkstraat, rond het Fortuynplein. Hier breidde de kern zich na de Tweede Wereldoorlog ook verder uit. De bebouwing van Groot-Ammers bestaat voor het merendeel uit eenvoudige dorpswoningen, met langs de Kerkstraat iets rijkere exemplaren. Nog redelijk gave voorbeelden daarvan zijn Kerkstraat 20 en Kerkstraat 49. Uit de uitbreiding in de 20ste eeuw is vermeldenswaardig de villa Wilhelminastraat 1, daterend circa 1910. Groot-Ammers was in de MIP-periode een plaats waar veel kaashandel plaatsvond. Een nog redelijk gaaf voorbeeld van een kaaspakhuis is het pand Sluis 51.
Dwars op de Lekdijk ligt naast de kern de Molenkade waarlangs drie wipmolens staan en een bovenkruier uit 1805. Bij één van de wipmolens bevindt zich nog een 19e eeuwse houten roedenloods.

Graafland

In het lage land, parallel aan de dijk, achter de kern Groot-Ammers ligt het bebouwingslint dat het gehucht Graafland vormt. De bebouwing bestaat uit boerderijen, merendeels langhuisboerderijen met de kopgevel richting straat en met een dwarsdeel. De boerderij Essenweg 20/21 daarentegen staat echter parallel aan de weg.

Nieuwpoort

Nieuwpoort is in oorsprong een stadje uit de 13e eeuw met een 17e eeuwse omwalling. In de periode 1800-1945 heeft invulling in de bebouwing plaatsgevonden. Dit betreft zowel eenvoudige dorpswoningen (Hoogstraat 1/3, 2-12) als herenhuizen (Buitenhaven 9, Binnenhaven 16, 18). Hoogstraat 5 is een oorspronkelijk pakhuis dat tot Gereformeerde kerk is verbouwd. Aan de binnenhaven bevindt zich het 19e eeuwse schoolhuis met achtergelegen school. In het stadje bevinden zich ook meerdere voormalige stadsboerderijen (Hoogstraat 34, 79) of voorhuizen daarvan (Binnenhaven 30, 38). Nieuwpoort heeft zich na de Tweede Wereldoorlog uitgebreid in het lage land buiten het schootsveld.

Langerak

Langerak wordt gevormd door een lint aan de Lekdijk, bestaande uit boerderijen en dijkhuizen. Een mooi voorbeeld van dat laatste is Lekdijk 163, daterend uit 1889; en Lekdijk 145. De boerderijen zijn veelal langhuizen met een dwarsdeel. In Langerak bevindt zich ook een kerk, die echter van voor de 1800 dateert. Na de Tweede Wereldoorlog heeft Langerak zich uitgebreid in het lage land achter de dijk.

Waal

Waal wordt gevormd door een bebouwingslint aan de Lekdijk met één zijstraat. De bebouwing aan de dijk bestaat voornamelijk uit boerderijen, langhuisboerderijen met dwarsdeel. Vermeldenswaard aan de dijk is de houten schuur die dient voor opslag van reddingsmaterialen. Bij de zijstraat bevindt zich enige bedrijvigheid, waaronder een meelfabriekje.

Gelkenes en Bergstoep

Dit zijn twee bebouwingslinten aan de Lekdijk, waarvan de bebouwing bestaat uit boerderijen. Bij Bergstoep bevindt zich bovendien een veer.

STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

Van de gemeente Liesveld is geen stedebouwkundige typologie gemaakt, omdat er in de periode 1800-1945 alleen verdichting en uitbreiding van de kernen langs de reeds aanwezige structuur heeft plaatsgevonden.